

Budapest IV. kerülete, a főváros északi részének a csúcsa. A mintegy 18,5 négyzetkilométer nagyságú területet két vasútvonal és a Duna fogja közre, csupán észak felé — ha átlépjük a Szilas-patakot — láthatunk távolra, szívhátunk friss levegőt és találhatunk csendet. De ez már nem Újpest, ez már vidék, a perem pereme.

A beépített, lakott terület 12 négyzetkilométer, s ezen körülbelül 80 ezer ember él. S ezzel a statisztikai adattal nagyjából be is fejeződik az, amire a jelenben azt lehet mondani: ez biztos. Mert a további tények mindegyikének legalább két oldala van, ha nem három; színe és visszaja, fénye és árnya, régi az újbán, új a régi, tradíció folytatás nélkül és gazdagodás hagyományok nélkül.

A szójáték értéktelen, ha nem tesszük hozzá: a kerület jellegét, jellemzőit, ezekben az esztendőben merészség lenne megfogalmazni. Oriási és nagy múltú ipara van. Ezek a nevek: *Egyesült Izzó, Chinoín, Magyar Pamut, Bányagépgyár, Duna Cipőgyár, Csernogyár* — az országban évtizedek óta mindenkinek mondanak valamit. A személynevek sem kevésbé: *József Attila, Babits Mihály, Kassák Lajos, Kaffka Margit, Lotz Károly, Kilián György, Odry Árpád, Bán Tibor, Szőnyi István*. Itt születtek, itt nőttek fel, itt dolgoztak vagy itt harcoltak; sorsuk, műveik, emlékü ma már az egész ország. De ez a táj híres volt politikáiról, polgáraitól, magánkisiparáról és mérhetetlen nyomoráról is. Híres patriotizmusáról. Bár a forrásmunkák még alig száz esztendeje azt mondták: a lakosság zöme bevándorolt, nincs semmi kötődése, a magyar nyelvet sokan még csak török. Aztán rövidesen mégis rendkívüli összefogásról, érthetetlen lokálpatriotizmusról, vad harcosságról írnak. Később a hasonlatok, jelzők olyan áradata zúdul erre a kerületre, hogy nem is lehetne elviselni — ha jó része nem lenne igaz. „Budapest küszöbje” — mert a bevándorló hullám itt akad meg, itt találkozik először a falusi ember a munkás életmóddal, az urbanizációval. „A világváros földszintes negyede” — mert a házak valamilyen köztes formációk a felvonulási épület és a munkásbarakk között. „Ville fondée, mesterségesen létesített város”, mert hihetetlen gyorsasággal telepítették, saját helyzetének megfelelően.

S ami már nem hasonlat és nem jelző, hanem lényeges közigazgatási fejlődésvonal: száz évig önálló *hegykőszög, 1907-ben város, 1929-ben megyei jogú város és 1950-ben — egy fél évszázados kérelem teljesítéséig — a főváros része, egy kerülete.*

Örökségek, új törekvések

Most itt áll ezzel az örökséggel és megpróbálja kiválogatni belőle a megörzendőket, a használhatókat, jól eldugni a nélkülözhetőt vagy megtagadhatót. S közben gyarapítani újjal, széppel, szükségessé — vagy huszonöt esztendőre.

Milyen sikerrel, milyen eredménnyel?

A hely, a pont, ahonnan kibillenthetnénk a kérdésre adandó válasz szikláját, a kályha, ahonnan elindulva biztosan tájékozódhatnánk, alig kínálkozik. Illetve, jelentkezik azonnal, csak nagy sokára válik világossá, hogy ez az alfa és omega. Ez a lokálpatriotizmus, a kerületszeretet, a tájbüszkeség vagy öntudat, a gőgös kijelentés: *újpesti vagyok!*

Az István út és Árpád út sarkán — hívják ezt a tényérny helyet brodvéjnak, a kisz ENSZ-nek, placcnak, tangónak — megállítok néhány járókelőt: „nem sokat változott ez az Újpest”. A válaszok körítését hagyva, ilyen az indulás:

— Honnan tudja maga azt, hogy milyen volt?

— Összeszorultunk nagyon, az biztos.

— Elég annyi, amennyi változott.

— Azért csak-csak... Már nem is olyan büdös.

— Nézzen jobban körül. Egyébként — megszoktuk.

— Én nem költöznek el innen.

Persze, ezek az egy mondatok sem hangsúlyt, sem arcokat nem

Séta a 100 éves Budapesten

A földszintes Újpest

tartalmazhatnak, így csak félig igazak. A lényeg azonban nem nagyon változik; színdi lehet, de csak nekik, viszont „egyáltalán miért kell erről beszélni, amikor mindenki tudja, hogy olyan, amilyen”.

A bölcsesség, amit itt helyben megfogalmaz az ember, nem valami nagy: menyire viszonylagos minden. De kockázatásra az ad alkalmat, hogy a Duna túlsó partján, Óbudán — ahol most a buldózeréké, a toronydaruké a szó —, annak a konfliktusa, vitája fogja körül a változtatást; milyen lesz az új táj. Itt, a bal parton viszont még szinte kézzel fogható az az ellentmondás, ami egy megmérévedett — bár nem is olyan régen, még a felszabadulás után is fejletlenek számító — településben jelennek meg: régi a ruha, de legalább megszokott. Az első benyomások után le kell írni, hogy az építés nemcsak anyagi, hanem szellemi létesítmény is, hogy egy új lakótelep, egy új áruház, egy új piac normákat is követel.

Igaz, a két évtized az épületekből is, az új normákból is hitegetett szépen, ha nem is bőkezűen. Ezt áttekinteni azonban az utcáról be kell térni a hivatalokba, gyárakba, művelődési otthonba, lakásokba.

Mihez mérhetünk?

Mezősi János, a kerületi tanács elnöke:

— Ha önmagunkhoz mérünk, nagyon sok a változás. Kisebb lakótelepek, kereskedelmi hálózat, iskolák és óvodák, víz, villany, út, s most legutóbb 36 millióért új piac — szóval van mit felsorolni. S bár nem olyan régen még Újpest irigylett, fejlett peremkerület volt, ma már csak a többihez mérhetek. A mérleg: óriási erőfeszítéseket tesznek, hogy a jelenlegi szintet tartsuk.

Az örökség: a lakások 95 százaléka földszintes házban van, 12 ezer szükségülakás jellegű. Az átlagos alapterület 16 négyzetméter, s nincs benn a víz és mellékhelyiség.

Persze, ha most valami ember-telen körülményekre, egészségtelen barakkokra, vizes szobákra asszociál — *nagyon téved*. Mert ezek a földszintes házak a 6–10 lakással, a tenyérnyi kerttel és udvarral, a sufnyival, az ajtó előtti sámlikkal, hétvégi kártyapartikkal, trécseléssel és veszekedéssel, szomszédolással és televízió-antennákkal, hozzátoldott kis verandákkal, albéllokkal és öregek segítségével, közös mosókonyhával és saját mosógéppel, nagy vasárnapi ebédekkel és szűk konyhák, reneteg ismerőssel és ügyeletes pereskedővel — végtelen ragaszkodásra készítettek.

A tanácselnök messzebbre néz, s így fogalmaz: „akárhogyan, az idő elszaladt felette”. Valóban ez a nagyon megszokott és szeretett burok feszül, repedezik. A fiatal házások kényelmetlen társbérlok lesznek; a munkahely igényre buzdít, az otthon lehűz; az új generációk a szomszédolásban, a közös sufniépítésben, esti kártyapartikban nem találnak szórakozást; az ajtó elé kitett magnó, a rádió, az egész udvar bosszúsága;

egy más fazekába látnak, s ma már nem egyforma az azokba kerülő étel.

Nem is kell ezt sokáig bizonyítani. Érzik, hogy a földszintes ház földszintes életmódja egyre inkább rátelepszik a testre is, a szellemre is.

Dr. Sebestyén László ezredes, a kerületi rendőrkapitányság vezetője:

— Nincsenek nagy bűnügyek, de még közepesek is alig. Nincsenek galerik, tömegverekedések vagy nevezetes vagányok. De van botrányos részegség, garázdaság, családi botrányok, veszekedés, testi sértés. Magas a számuk, magasabb, mint egy azonos lélekszámú belső kerületnek. És reneteg az olyan bírósági végzés, amelyet nem tudunk végrehajtani. Lakásügyek; nincs hova költöztetni az elvált házastársat, a részeges férjet, az együttélés normáit rendszeresen megsértő társbérlok.

Az ezredes emberi sorsokról beszél, jellemző vonásokat boncolgat, véget nem érően sorol. Rendkívül nagy a kerületszeretet, ez is oka a jó közbiztonságnak. Zárt egység, ismerik egymást az emberek, rászólnak egymásra, tudnak mindarról, ami valakivel történik. Az új lakóépületekben más, újfajta légkör érezhető. Sok, nagyon sok az italtolt, az italozás. A jövédellel együtt még nem nő az öngény, ebben is nagyobbakat kellene lépni.

Hagyományok, tanulás szókimondás

Kovács István, a Munkásotthon igazgatója:

— Oriási tradíciója van az épületeknek, ezeknek a falaknak. Más azonban nem is nagyon van. Mintegy hatszáz újpesti kötődik ilyen vagy olyan módon ide. Hagyományos szakkörök tagjai — bélyeg, galambász, méhész —, nyugdíjasok a kártyapartikkal, a férfikórus, a bevételt jelentő magyarnótaest hallgatósága... Hagyományok, mai megfogalmazás, átültetés nélkül; anyagi gondok, sok idős ember, bázisnélküliség. Nehéz beszélni ezekről.

Az igazgató fiatalember és Vác-ról jár be. Kóműves volt, munka mellett szerzett diplomát. Nem én mondom, ő fogalmazza: „talán fanatikus vagyok”. Tudja, én is tudom, hogy voltak már ebben a házban fél évszázad alatt többen ilyenek. Akik 1909-ben 40 ezer koronáért megvették a volt gyülekezőhelyi telkét, s bár a vásárlással megbízott ügyvéd elkártyázta a pénzt, mégis felavatták az Ott-hont. Később az idejáró szervezett munkások, az első fizikai dolgozók, akiknek tekintélyes magán-könyvtárak voltak. A harmincas években sztrájktagja lett ez a ház. A nyilasok alatt partizánok főhadiszállása; hamis nyílparancsokkal, állandó életveszélyben éltek a falak között. Törhetetlen, csak előre néző fanatikusok.

Most merre itt az előre? Az énekhar, akiknek tagjaiban a több évtizedes hagyomány él, már nagyon öreg. Nem jönnek, talán érthetően, a fiatalok, de nem is hív-

ják őket. Két egyetemista pódiumszipadot, pinceklubot szervez. Az eszperantó nem hoz lázba senkit. A munkásmozgalmi dokumentumokat gyűjtők klubját meg lehetne csinálni, de...

Mindez azonban mellékszöveg. A legfontosabb, hogy meg kellene újulni. A nagy terv: általános iskolai osztályokat, szakmai továbbképző tanfolyamokat szervezni, hogy az emberek később is köthessenek ide, újabb és újabb értékeket találva. De lehet-e tervezni? A költségvetés deficitese, a ház nem tartozik a tanácshoz, a repedező épület jövője is bizonytalan.

Statika, deficit és tradíció — nagyon távolálló fogalmak. Még a fanatizmus sem közelítheti őket.

Földes Ernőné, a Duna Cipőgyár pártbizottságának titkára:

— A mai pártbizottsági ülés napirendje a szakmunkás-továbbképzés. Nem is gondoltuk volna, hogy milyen hihetetlen nagy vállalkozás lesz ez. Sokan nem akarják vállalni a két évet. A padban elalszunk — mondják.

A gyár dolgozóinak háromnegyed része nő. Többeségük a környékről jár be, itt találkozik a munkásélettel, az urbanizációval. Méghozzá nagyrészt a futószalag mellett; keményen dolgoznak, nehezen élnek. Mégis: „nem lehet olyat kérni, amit ne csinálnának meg”. *Kitűnőek a szocialista brigádok*. A nőknek nők a vezetői.

Dolgoznak, s véleményt is mondanak. Ez majdnem annyit ér, mint megfelelni a futószalagnál. Így aztán a tűzés helyett egy olasz gép hegeszteni fog. Azok választották ki a gépet, akik dolgoznak rajta. Elhangzott, hogy kevés családnak jut a gyári kamatmentes kölcsönből. Egyhangúlag megszavazták a *kommunista műszakot*, hogy növeljék a tőkét. Pedig tizedét ha érinti ez a lehetőség.

Van még bölcsőde, gyári kozmetika, közös hűtőszekrény a reggel bevásároltak tárolására, több száz színházbérlet, sorállás könyvtár, nyolcszáz rendszeresen olvasó könyvtári tag és reneteg takarékos, fillért fillérré rakó ember. Illetve asszony, lány, családanya, akiknek annyi teher van a vállukon, hogy az említett továbbképzés talán rá sem fér.

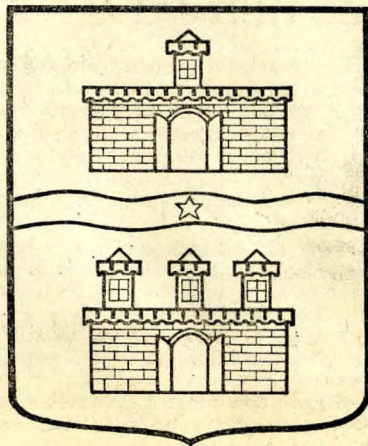
Vagy ha igen, akkor az azért lesz, mert ezen a tájon fél évszázad óta a jó, a szép, a több akarása egy kicsit mindig az asszonyok fejében és nyelve hegyén volt. Ez történelem, de ez mai tény is.

„Az egész tűzödei átszervezés a nők veszekedése miatt jött létre” — ismétli meg a párttitkár asszony. Felesleges lenne öt kérdés, hogy amikor ő harminc esztendővel ezelőtt belépett ide tűzőnőnek, „*mi jött volna létre*” a nők veszekedése miatt.

„Szívem szerint is hazám”

„Újpesten a gyári kürtök között forradalom van: 700 lány és 150 asszony kevélyen áll egy gyárépület előtt, és gúnyolódik, porbeszál a gyár munkára hívó szavával, a helyéről meg nem mozdul.

... megüzenték a gyárigazgatónak, hogy addig nem dolgoznak,

amíg arról nem biztosítják őket, hogy a mesterek és mesternők a jövőben nem pofozzák, nem rugdossák őket.

Ez a rezisztencia mód nélkül felháborította a gyárvezetőséget és az ultimátumra faktummal felelt, amit így adott tudtára a munkafelügyelő a lazadókknak:

— Mind... mind... el vannak csapva!”

Bródy Sándor írta le ezeket a sorokat az 1896-os jutagári sztrájkjéről. *Gábor Andor* 1938-ban viszont azt kérdezi: „Miből élnek?”. S így válaszol: „A magyar tenger, melyik az? Az adriai öböl? A Balaton? Dehogy! A nyomorúság! Nagyobb az Atlanti-óceánnál! Ne gondolj rá, mert belebolondulsz.”

S négy sor — önkényesen kiszakítva — Komjáth Aladár verséből: *Újpesten nem a műemlékek, / a munka adott rangot, / a dolgozók városa voltál / Újpest, s az is maradtál.*

De nem lehet ezt az irodalmi „véleménykérést”, ezt a nagyon felületes távol- és közelmúltba tekintést lezárni *Berda József* nélkül. Nem tudni, mi volt újpestibb; egész élete vagy költészete. Harminc évig ágyrajáró a Gellért utcában. Ismerni kellett volna azt a környéket, leírni nem lehet. S ismerni kellett volna Berda Józsefet, a bohém, jókat ivó, külsőjére keveset adó, vég nélkül cimborázó jellegzetesen újpesti embert. Ő írta le, bizonyosan sokak, nagyon sokak nevében ezt a sort: „*Szívem szerint is hazám.*”

Befejezetlen mondatok

A sétatét be kell fejezni, a beszélgetéseket le kell zárni, a könyveket félre kell tenni. Még akkor is, ha sok udvar hívogat vendégszeretően, akkor is, ha sok mondat maradt félbe és sok gondolat ki-mondatlanul.

Néhány év kell még, hogy pontot lehessen tenni a mondat végére.

A bűvös szó, hogy „rekonstrukció”, sok helyen elhangzott. Felénk, óvatosan; sem nyugalmat megzavarni, sem korai ígéretes hibájába esni nem akarnak. De a helyreállításokkal inkább az újjaszületés — már régen megkezdődött. Hogy pillanatnyilag végleteket szül? Légkondicionált munkahelyet és füstös, bőr szagú utcákat, komfort nélküli otthont? Szaporodó személygépkocsikat és légfűtőket, több évtizedes villamosokat? Igényes, takarékoskodó fiatal házások és mindig zsúfolt kocsmákat? Sorbanállást a nagyáruház legdrágább áru előtti és sorbanállást a „zacinal”? Igen, végletek. De minden anyagi és a szellemi „rekonstrukció” végletekkel kezdődik.

A Megyeri Csárda helyén a római légiók erődítménye állt, de porrá lett. Az italtoltok sem örökéletűek. A Csekonich-villa, később szegényház — ma már ismeretlen fogalom a gyerekek előtt. De az öregeknek most 20 gyár rendezett be napközi otthont. A lóvasút a szenzációk szenzációja volt, mert a fővároshoz kapcsolta Újpeste. Most idevárják az észak-déli metró, mert itt lesz Észak-Pest központja. A csatornahálózat elavult — de a rekonstrukció első lépéseként ez évben már 30 millió fordítottak a főgyűjtő építésére.

A kinőtt ruhát nem kell sokáig hordani. De amíg viselik, féltik, óvják, javítgatják. Nincs mit szégyenkezni rajta; becsületes munka, sok küzdelem közben kopott meg.

VINCZE L. 72

(Vincze Lajos rajza)

KOVÁCS A. GYÖRGY